

Hantering av postindustriella miljöer på landsbygden

En undersökning av Bergslagen

Malin Nyman och Hilda Persson

Självständigt arbete • 15 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Landskapsarkitektprogrammet – Uppsala
Uppsala 2024

Hantering av postindustriella miljöer på landsbygden – En undersökning av Bergslagen

Managing postindustrial landscapes in rural areas – A study of Bergslagen

Malin Nyman och Hilda Persson

Handledare: Malin Eriksson, SLU Ultuna, institutionen för stad och land
Examinator: Sara Wester Dahl, SLU Ultuna, institutionen för stad och land

Omfattning: 15 hp
Nivå och fördjupning: Grundnivå, G2E
Kurstitel: Självständigt arbete i landskapsarkitektur
Kurskod: EX0861
Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet – Uppsala
Kursansvarig inst.: Institutionen för stad och land
Utgivningsort: Uppsala
Utgivningsår: 2024
Omslagsbild: Foto på gruvmiljön vid Pershyttan (Malin Nyman 2024)
Upphovsrätt: Alla bilder används med upphovspersonens tillstånd.
Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: postindustriella miljöer, kulturmiljöer, industriarv, Bergslagen, landsbygdsutveckling, samhällsplanering, landskapsarkitektur

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap

Institutionen för stad och land

Avdelningen för landskapsarkitektur

Sammanfattning

Avindustrialiseringen har lämnat många postindustriella miljöer efter sig, miljöer som tidigare har brukats för olika industrier som därefter förlorat sitt ursprungliga syfte. Hanteringen av de postindustriella miljöerna medför både problem och potential, gällande bevarande såväl som utveckling. Den här uppsatsen ämnar undersöka hur postindustriella miljöer hanteras på landsbygden för att se hur det skiljer sig från postindustriella miljöer i urbana sammanhang samt hur landskapsarkitekter kan förhålla sig till postindustriella miljöer på landsbygden. Detta genomförs genom att undersöka hur hanteringen av postindustriella miljöer i den svenska regionen Bergslagen förhåller sig till strategier inom, och perspektiv på, hanteringen av postindustriella miljöer i urbana sammanhang. I uppsatsen används alltså Bergslagen som exempel på ett område med postindustriella miljöer på landsbygden. Två rapporter skrivna av Geijerstam (2016) respektive Orre (2016) används som empiriskt material.

För att besvara frågeställningen används ett teoretiskt ramverk från en text skriven av Höfer och Vicenzotti (2018). Det teoretiska ramverket består av sex strategier och nyckelbegrepp kopplade till varje strategi.

Studien visar att strategier inom hanteringen av postindustriella miljöer på landsbygden och postindustriella miljöer i urban kontext har vissa likheter, men främst syns skillnader. En diskussion förs om dessa likheter och skillnader och om de beror på det urbana respektive landsbygdssammanhanget som miljöerna finns i. Slutsatsen blir att hanteringen av och synen på postindustriella miljöer på landsbygden inte går att likställa med detsamma i urbana sammanhang och att ytterligare forskning behövs för att kunna bevara och utveckla postindustriella miljöer på landsbygden på bästa sätt inom framtida samhällsplanering och landskapsarkitektur.

Nyckelord: postindustriella miljöer, kulturmiljöer, industriarv, Bergslagen, landsbygdsutveckling, samhällsplanering, landskapsarkitektur

Abstract

Deindustrialization has caused many post-industrial landscapes to be left behind, landscapes that have been used for different kinds of industries and subsequently lost its original purpose. The management of the post-industrial landscapes entails problems as well as solutions, both concerning preservation and development. This essay aims to examine how post-industrial landscapes are managed in rural areas in order to acknowledge how that differs from the management of post-industrial landscapes in urban areas. In addition, the essay aims to recognize how landscape architects can relate to post-industrial landscapes in rural areas. This is carried out through the investigation of how the management of post-industrial landscapes in the Swedish region of Bergslagen relate to strategies and perspectives regarding the management of post-industrial landscapes in urban areas. Thus, in the essay, the region of Bergslagen is used as an example of a rural area with post-industrial landscapes. Two reports written by Geijerstam (2016) and Orre (2016) are used as empirical material.

To answer the question, a theoretical framework written by Höfer and Vicenzotti (2018) is used. The theoretical framework consists of six strategies and key terms connected to every strategy.

The study shows that strategies regarding the management of post-industrial landscapes in rural areas and post-industrial landscapes in urban areas share some similarities, but mainly differences

are visible. A discussion is held about these similarities and differences and whether they are due to the landscapes being placed in an urban or rural context. The conclusion is that the management and the perception of post-industrial landscapes in rural areas cannot be equated with the same in urban areas and that further research is needed to be able to, in the best way possible, preserve and develop post-industrial landscapes in rural areas for future community planning and landscape architecture.

Keywords: post-industrial landscapes, cultural heritage sites, industrial heritage, Bergslagen, rural development, community planning, landscape architecture

Förord

Det här är ett kandidatarbete skrivet inom landskapsarkitekturprogrammet vid SLU Ultuna. Uppsatsen är skriven av Malin Nyman och Hilda Persson. Genom hela arbetsprocessen har ett starkt samarbete funnits mellan båda författarna och diskussioner har förts löpande under arbetets gång. Vi har båda hjälpts åt att samla och granska material till uppsatsen, men skrivandet har behövts delas upp. Flera kapitel är därför skrivna individuellt och sedan reviderade gemensamt, medan vissa kapitel är skrivna av båda parter samtidigt. De kapitel som huvudsakligen är skrivna av Hilda Persson är 1.2.1, 3.1, 3.4, 3.6, 4.1.1, 4.1.2, 4.2.4, 4.4, 5.3 och de kapitel som huvudsakligen är skrivna av Malin Nyman är 1.2.2, 3.2, 3.3, 3.5, 4.1.3, 4.2.1, 4.2.2, 4.2.3, 4.3, 5.4. Resterande kapitel har vi båda bidragit ungefär lika mycket till.

Det teoretiska ramverket har bearbetats noggrant tillsammans och under hela arbetets gång har vi kontinuerligt fört en dialog om hur det ska tolkas och appliceras. Det här kandidatarbetet är sammanfattningsvis utfört med ett nära samarbete mellan båda författarna.

Vi vill rikta ett stort tack till vår mycket behjälpliga och generösa handledare Malin Eriksson. Vi vill även tacka vår aktiva handledningsgrupp som bidragit med konstruktiv och utförlig kritik. Till sist vill vi tacka de anhöriga som tagit sig tid att läsa igenom uppsatsen och ge kommentarer.

Innehållsförteckning

Förord	5
Figurförteckning	8
1. Introduktion	9
1.1 Syfte och frågeställning.....	10
1.2 Bakgrund.....	10
1.2.1 Vad är en postindustriell miljö?.....	11
1.2.2 Bergslagen.....	11
2. Metod & material	13
2.1 Metod och genomförande	13
2.2 Material	14
2.2.1 Rapport 1	14
2.2.2 Rapport 2	15
2.2.3 Avgränsning material.....	16
3. Teoretiskt ramverk	17
3.1 The idealisation of industry	17
3.2 The discovery of the specific nature of brownfields	18
3.3 Brownfields as wild nature	18
3.4 Landscape as opportunity and how that is limited by environmental hazards	19
3.5 A romanticised view of historic industrial relics.....	19
3.6 A comprehensive approach to post-industrial landscapes in the context of Landscape Urbanism	20
3.7 Det teoretiska ramverkets applicering på det empiriska materialet.....	20
4. Resultat och analys	22
4.1 Kulturlandskap	22
4.1.1 Synen på postindustriella miljöer efter avindustrialiseringen.....	22
4.1.2 Komplexa system och lager av information.....	23
4.1.3 Kulturlandskap och naturen	24
4.2 Resurser för vinst och samhällsnytta.....	25
4.2.1 Platsens förutsättningar som resurs	26
4.2.2 Kulturarv som resurs.....	26
4.2.3 Föroreningar och säkerhetsrisker.....	27

4.2.4	Nollställning som strategi.....	28
4.3	Estetiska värden	30
4.4	Sammanhängande samhällsplanering	31
5.	Diskussion	33
5.1	Utvärdering av resultatet.....	33
5.1.1	Samband oberoende av de postindustriella miljöernas placering.....	34
5.1.2	Samband som beror på de postindustriella miljöernas placering.....	34
5.2	Studien i ett större sammanhang.....	36
5.3	Metodkritik.....	37
5.4	Vidare forskning	39
6.	Referenser	41

Figurförteckning

Figur 1: Bilden visar de sex strategierna från Höfers och Vicenzottis (2018) text och de nyckelbegrepp som vi har identifierat inom respektive strategi. (Hilda Persson 2024).....	21
--	----

1. Introduktion

Postindustriella miljöer kan se ut på många olika sätt. Vissa är väl bevarade medan andra i princip har försvunnit och glömts bort; en del innebär faror för människor eller natur på grund av rasrisk, farliga kemikalier och så vidare, medan andra är uppskattade av många och blir en plats för såväl lokal gemenskap som besöksmål för långväga turister. Gemensamt för dem alla är dock en historia av materialhantering, produktion och arbete, och tillsammans kan de alla på olika sätt berätta någonting om livet och om samhället. Postindustriella miljöer kan vara många olika typer av platser som alla bär på sina egna tillgångar och problem. Hur man bör hantera och förhålla sig till dem är således en komplex fråga.

Under andra halvan av 1900-talet pågick en industriavveckling i Europa och USA till följd av en strukturomvandling inom industrisektorn (Nisser 2002:73; Lundmark et al. 2016:9). Denna avindustrialisering, som i Sverige skedde framförallt efter 1960-talet (Hermelin 2017:186), har medfört flera konsekvenser. Under samma period gick stora delar av den svenska befolkningen från att arbeta inom industrisektorn till tjänstesektorn (Hermelin 2017:186–187). En av konsekvenserna av avindustrialiseringen är således att den drabbade olika kommuner olika hårt då de kommuner som inte hade något urbant centrum inte har kunnat ersätta den förlorade sysselsättningen (Isacson & Nisser 1998:21; Hermelin 2017:192).

En annan effekt av avindustrialiseringen är att de postindustriella miljöerna har blivit allt vanligare runt om i landet sedan 1960-talet (Hermelin 2017:186). Industrialiseringen satte stora spår i hela landskap då industrins verksamhet förändrade såväl natur som samhällen (Bergeron 2013).

Hur man ska hantera och använda postindustriella miljöer är idag en aktuell fråga inom samhällsplanering och landskapsarkitektur, då möjligheterna att utnyttja postindustriella miljöer i staden för nya ändamål har blivit ett populärt fokus för urban utveckling (Stenbro & Swensen 2013; Erdem Kaya 2023). I slutet av 1900-talet utvecklades en ny planeringsstrategi kallad ”urban regeneration”, urban förnyelse, som användes för att hantera gamla industristäder (Preite 2013). Forskning inom samhällsplanering har ett huvudsakligt urbant fokus (Frank et al. 2020) och vi menar att detta fokus även gäller forskning kring hanteringen av postindustriella miljöer inom samhällsplanering. En sökning i databasen Primo med nyckelorden: ”post-industrial” AND (”landscape architectue” OR planning”) AND

”urban” resulterar i 700 resultat medan en i övrigt identisk sökning, men där ”urban” är utbytt till ”rural”, resulterar i endast 119 resultat (sökningen genomförd 24/9–24). Denna sökning stödjer därför vårt antagande om att forskning inom samhällsplanering och landskapsarkitektur har ett huvudsakligt fokus på urbana miljöer. Därför anser vi att det finns behov av vidare forskning när det kommer till planering av postindustriella miljöer på landsbygden.

Vi menar att forskning kring postindustriella miljöer på landsbygden är relevant då det krävs för att dessa miljöer ska förvaltas och utvecklas hållbart. De kulturhistoriska värden som inhyses i dessa miljöer behöver förvaltas och de har betydelse för de närliggande mindre orternas utveckling (Isacson 2008; Andersson et al. 2013).

Ett område som till stor del består av landsbygd och som dessutom har många postindustriella miljöer är Bergslagen. Regionen har en lång historia av gruvbruk och järnframställning, men som en konsekvens av avindustrialiseringen är stora delar av industrin idag nedlagd (Nisser 2002:73). Istället värderar man nu de postindustriella miljöerna som ett omfattande industriarv med stor utvecklingspotential (Isacson 2008:10–11). Denna studie utgår därför från regionen Bergslagen för att undersöka hanteringen av postindustriella miljöer på landsbygden.

1.1 Syfte och frågeställning

Studien ska bidra med en bättre förståelse för hur postindustriella miljöer hanteras och utvecklas. Vi vill belysa hur postindustriella miljöer hanteras på landsbygden, dels för att se om synen på och hanteringen av dessa miljöer skiljer sig åt från detsamma i urbana sammanhang och i så fall varför, dels för att synliggöra hur landskapsarkitekter kan förhålla sig till postindustriella miljöer på landsbygden.

För att undersöka detta utgår vi från följande frågeställning: Hur förhåller sig hanteringen av postindustriella miljöer i Bergslagen till strategier inom och perspektiv på hanteringen av postindustriella miljöer i urbana sammanhang?

1.2 Bakgrund

I nedanstående kapitel följer en redogörelse av information och fakta som lägger grunden till en djupare förståelse av undersökningsområdet. Först ges en övergripande beskrivning av vad en postindustriell miljö är och hur vi behandlar begreppet i vår analys och diskussion. Vidare följer en mer ingående beskrivning av Bergslagen som region, dess industriarv och en utläggning om dess landsbygdskaraktär.

1.2.1 Vad är en postindustriell miljö?

Begreppet ”postindustriell” börjar framför allt användas på 70-talet, då främst om ”postindustriella samhällen” för att beskriva omvandlingar som skedde i samhället under den tiden och framåt (Willim 2008). I denna uppsats kommer begreppet ”postindustriell” främst användas i kombination med ”miljö” för att beskriva en miljö som tidigare använts för industri men där industrin sedan avvecklats. Miljöerna är präglade och formade av den industriella verksamhet som bedrivits på platsen förut. Det är många olika typer av platser som går in under begreppet. Platserna kan skilja sig beroende på vilken typ av industri som utövats på platsen men även beroende på i vilket sammanhang den postindustriella miljön är placerad.

I uppsatsen kommer framför allt postindustriella miljöer kopplade till gruvindustri och till anslutande stål- och järnindustri att behandlas.

1.2.2 Bergslagen

Valet av regionen Bergslagen som fokus för undersökningen grundar sig i två argument. Dels att det finns många postindustriella miljöer i regionen, dels att vi anser att Bergslagen kan ses som ett område med övervägande landsbygdskaraktär. Nedan följer en beskrivning av Bergslagen som region samt vidare redogörelser för ovan nämnda argument.

Bergslagen är en länsöverskridande region i centrala Svealand i Sverige med sin identitet starkt förankrad i bergs- och järnhantering. Enligt Nationalencyklopedin är området ”...ej helt klart avgränsat...” (Nationalencyklopedin u.å.), men det kan i stora drag sägas sträcka sig från östra Värmland i sydväst till Gästrikland i nordöst med i stort sett hela Västmanland och delar av Dalarna, Närke och Uppland där emellan (Vikström 1995:23). I den här uppsatsen är regionens exakta gränser inte relevanta, eftersom det är Bergslagets karaktär av landsbygd och dess många postindustriella miljöer som är relevant.

Regionen saknar administrativ, politisk eller juridisk förankring (Isacson et al. 2009:7). Det är i stället relationen till områdets mineraltillgångar och bergsbruket, tillsammans med den natur och kultur som är starkt förknippade med det, som förenar Bergslagen till ett enhetligt geografiskt område (ibid.). Folket i regionen har sedan medeltiden försörjt sig på metallhantering, där järn har varit den dominerande råvaran. Industrin har inkluderat allt från gruv- och masugnsdrift till modernare stålverk. (Vikström 1995:23–25).

Industriarvet

Tack vare Bergslagets långa industripräglade historia finns det väldigt många postindustriella miljöer i regionen. Under de senaste 200 åren har ca 500 gruvor varit aktiva i Bergslagen och minst 700 hyttor, men idag är nästan alla industrier nedlagda (Orre 2016:97). Dessa postindustriella miljöer ses istället som en del av

ett industriellt kulturarv, eller industriarv. Det innebär att de före detta industrimiljöerna idag värderas som en viktig del av vårt samhälles historia och hjälper oss att förstå och tolka vår samtid (Riksantikvarieämbetet 2017). Industriarvet innefattar inte bara det materiella, som byggnader och maskiner, utan även det immateriella, som teknisk kunskap samt de sociala och kulturella fenomen som industrisamhället medförde (TICCIH 2011). I den här uppsatsen är det endast det materiella industriarvet, i form av postindustriella miljöer, som är relevant.

Landsbygden

Tillväxtverket (2021) delar in Sveriges kommuner i landsbygdskommuner, blandade kommuner och storstadskommuner beroende på hur gles- respektive tätbefolkade kommunerna är. Enligt deras indelning tillhör drygt hälften av kommunerna i Bergslagsområdet kategorin landsbygdskommuner och resten blandade kommuner (beroende på vart man drar gränsen för området Bergslagen). Vi anser därför att man utifrån den här indelningen kan se Bergslagen som en region med övervägande landsbygdskaraktär.

Bergslagen drabbades hårt av avindustrialiseringen. Sedan 1970-talet har många industriorter i regionen sett stora delar av industrin avvecklas (Isacson 2016:8). Som följd har arbetslösheten ökat och befolkningmängden minskat, en negativ trend som har pågått i regionen ända sedan dess (Isacson et al. 2009:14). Orter med en negativ befolkningstrend kan sättas i motsats till städer där befolkningen ökar, något som är förknippat med urbana sammanhang (SCB 2015). Vi anser därför att det faktum att befolkningen minskar i Bergslagen (Lundmark et al. 2016:83) stärker bilden av regionen som ett område med övervägande landsbygdskaraktär.

Det finns några större tätorter som kan räknas till Bergslagen med tydligt urban karaktär, exempelvis Örebro och Västerås. Utveckling och planering i dessa större orter menar vi rör urban utveckling och kommer därför inte att lyftas i denna uppsats.

2. Metod & material

Nedan följer en genomgång av metoden och det empiriska material som har använts för den här studien. Under rubriken Material redogörs även för avgränsningar kring materialet.

2.1 Metod och genomförande

Uppsatsen avser besvara frågeställningen om hur hanteringen av postindustriella miljöer på landsbygden förhåller sig till hanteringen av postindustriella miljöer i urbana sammanhang genom en analys av empiriskt material som granskas och tolkas utifrån perspektivet av ett teoretiskt ramverk. Det teoretiska ramverket är ursprungligen ett kapitel från en antologi som vi använder som ett teoretiskt ramverk. Detta för att kunna analysera och granska det empiriska materialet på ett strukturerat och konkret sätt. Det empiriska materialet är avsett att genom exemplet Bergslagen representera ett landsbygdsperspektiv.

Den valda empirin består utav två texter och vår metod är således en kvalitativ textanalys. Texterna analyseras noggrant och utförligt för att tolkas kvalitativt. Vi använder oss av de två texterna för att analysera förhållanden i omvärlden utifrån texterna, det är alltså *”vilka innebörder som texten får i relation till ett sammanhang utanför själva texten”* (Widén 2009:138) som är utgångspunkten för vår metod.

Det teoretiska ramverket, som beskrivs mer i kapitel 3, utgår från ett urbant perspektiv på hanteringen av postindustriella miljöer. Ramverket, som utgår från en text av Höfer och Vicenzotti (2018), används i syfte att kunna strukturera och konkretisera tolkningen av det empiriska materialet. Höfer och Vicenzotti (2018), identifierar i sin text sex olika strategier för synen på och hanteringen av postindustriella miljöer, och utifrån dessa strategier strukturerar vi upp det teoretiska ramverket.

Inom varje strategi identifieras nyckelbegrepp för att bättre kunna applicera teorin på det empiriska materialet. Nyckelbegreppen utgår från de meningar och teman som vi anser utgör kärnan i Höfer och Vicenzottis (2018) beskrivningar av de olika strategierna.

Vi granskar det empiriska materialet med det teoretiska ramverket och nyckelbegreppen som utgångspunkt. Citat från meningar och stycken som vi anser relaterar till nyckelbegreppen, och angränsande teman, lyfts sedan fram från det

empiriska materialet. Vi sorterar citaten efter vilket nyckelbegrepp/tema de relaterar mest till och kopplar samman dessa citat med strategierna i det teoretiska ramverket.

Resultatet skrivs under en rubriksättning som vi anser hjälper oss strukturera innehållet i resultatet. Rubrikerna skapas utifrån de identifierade nyckelbegreppen, då flera av strategierna har gemensamma nyckelbegrepp och därför anser vi att det är fördelaktigt att skriva analysen av det empiriska materialet utifrån dessa begrepp och inte utifrån strategierna i sig.

Resultatet skrivs utifrån en dynamisk process där det hela tiden sker en växling mellan teori och empiri. Likaså pågår kontinuerligt en urvals- och bedömningsprocess för vilka citat som vi anser relevanta eller mest lämpade för resultatet. Urvalet påverkas främst av hur starka argument vi anser att citaten utgör. Vi tolkar både teorin och empirin kontinuerligt under skrivprocessen av resultatet för att hitta fler synvinklar och citat under processens gång.

2.2 Material

Nedan följer en presentation och sammanfattning av det empiriska material som har använts i uppsatsen. Det empiriska materialet består av två rapporter, ”Industrihistoriska värden – Formering och omförhandling” (Geijerstam 2016) och ”Industriarv som tillväxtmotor. Ännu en satsning i luttrat Bergslagen” (Orre 2016). Rapporterna behandlar det industriella kulturarvet i Bergslagen och ingick i forskningsprojektet ”Brytpunkt Bergslagen”. Projektet finansierades av Riksantikvarieämbetet mellan 2009 och 2011, men de två rapporterna gavs ut först 2016 (Geijerstam 2016:5).

Syftet med ”Brytpunkt Bergslagen” var att undersöka om Bergslagens industriarv skulle kunna utgöra en resurs för att lyfta regionen (Isacson 2016:7). Projektet utfördes i samband med programmet ”Bergslagssatsningen – Kultur och Turism”, en länsöverskridande satsning som pågick mellan 2006 och 2016. Syftet med satsningen var att främja tillväxtmöjligheter för företag och entreprenörskap genom tillgängliggörande av Bergslagens industriella kulturarv. Satsningen grundades i visionen att *”Det industriella kulturarvet ses som en infrastruktur för entreprenörskap och hållbar tillväxt som åter ska göra Bergslagen till en attraktiv region för varierad verksamhet, boende och besök.”* (Isacson 2016:12). Bergslagssatsningen stöddes och drevs av Riksantikvarieämbetet, fem länsstyrelser, regionförbund och EU (Isacson 2016:7-13).

2.2.1 Rapport 1

Geijerstams (2016) rapport ”Industrihistoriska värden – Formering och omförhandling” består av fyra fallstudier från platser i och i närheten av

Bergslagsområdet. I varje fallstudie undersöker författaren vilka aktörer som varit involverade och drivande vid förhandlingar och diskussioner om förändring samt bevaring av postindustriella miljöer. Författarens huvudsakliga syfte är att beskriva hur och i vilken utsträckning kulturmiljövårdens aktörer lyckas värna om platsernas kulturmiljövärden i förhållande till andra intressen (Geijerstam 2016:125).

Det första fallet som Geijerstam (2016:21–45) beskriver berör en tidigare nedlagd gruva utanför Dannemora i norra Uppland. Fallet handlar om hur väl kulturmiljövårdens aktörer klarade av att bevara den industrihistoriska miljön när ett företag beslutade att återuppta produktionen vid gruvan. Geijerstam redogör för hur kulturmiljön påverkades av den återupptagna driften av gruvan. Centralt i kapitlet är frågan om hur man bör se på kulturhistoriska värden när själva produktionen/gruvdriften i sig ses som en del av kulturarvet.

Geijerstams (2016:47–65) andra fall handlar om en kraftanläggning i Storforsen i centrala Avesta. Likt fallet med Dannemora handlar det om en konflikt mellan bevarandebeståndet och ett företag som vill utnyttja platsens resurser. I det här fallet var det företaget Fortum som ville bygga ut vattenkraftverket vid forsen, medan kulturmiljövårdens aktörer och kommunen betraktade forsen och dess intilliggande byggnader som ett naturminne och en kulturhistoriskt värdefull miljö.

Det tredje fallet som Geijerstam (2016:67–89) undersöker utgår från ett nedlagt järngjuteri i Hälleforsnäs i Södermanland. Den gamla industrimiljön var kraftigt förorenad och kommunen tog därmed ansvar för att sanera platsen. Kapitlet handlar därför om hur man förhöll sig till bevarandet av kulturhistoriska värden i förhållande till saneringen.

I Geijerstams (2016:91–111) fjärde fallstudie behandlar författaren det damm- och kanalsystem som hör till Falu koppargruva i Dalarna. Centralt i det här fallet är en konflikt om vem som ska ta ansvar för det långsiktiga förvaltandet av dammarna. Geijerstam redogör för hur de olika aktörerna gjorde olika bedömningar av dammarnas säkerhet och att de föreslog olika åtgärder för hur dammarna skulle skötas.

2.2.2 Rapport 2

Orres (2016) rapport ”Industriarv som tillväxtmotor. Ännu en satsning i luttrat Bergslagen” är en granskande fallstudie över programmet ”Bergslagssatsningen – Kultur och Turism”. I rapporten undersöker Orre (2016) Bergslagssatsningens budskap och genomförande över sju år. Med hjälp av dokument som publicerades i samband med satsningen, egna observationer från berörda platser i Bergslagen, samt intervjuer med inblandade parter, analyserar Orre (2016:31–33) projektets styrande diskurser.

I Bergslagssatsningen utsågs 14 orter eller områden som skulle utgöra centrum i det regionala utvecklingsarbetet. Orres rapport belyser därför främst miljöer och platser som ligger i/vid dessa centrum.

Orres (2016) analys kan sammanfattas med att författaren anser att satsningen kraftigt ändrade riktning. Från att ursprungligen utgå från en vilja att utveckla kulturmiljöerna med regionens invånare och de kulturhistoriska värdena i åtanke, till ett affärsmannamässigt fokus på att sälja Bergslagen och dess industriarv som en produkt i turismsyfte.

2.2.3 Avgränsning material

Valet av empiriskt material baseras på uppfattningen att Geijerstams och Orres rapporter utgör ett nyanserat och brett underlag om Bergslagens postindustriella miljöer. Båda rapporterna berör flertalet postindustriella platser i Bergslagen och framför allt Orres rapport bidrar med ett brett perspektiv på regionen.

Utöver Geijerstams och Orres rapporter finns en tredje rapport som även den ingick i forskningsprojektet Brytpunkt Bergslagen, men som vi valt att inte inkludera i vårt empiriska material. Rapporten, "Bergslagen - en industriregion i upplösning?" (Lundmark et al. 2016), behandlar också Bergslagens industriarv, men fokus ligger på socioekonomiska processer i regionen och inte på industriarvet som fysisk miljö. Vi anser däremot att den är värd att nämna eftersom de tre rapporterna är framtagna i samma forskningsprojekt och har stark anknytning till varandra.

3. Teoretiskt ramverk

Det material som används som teoretiskt ramverk i den här uppsatsen är ett kapitel, ”Post-industrial landscapes – Evolving concepts”, från antologin *The Routledge Companion to Landscape Studies* skrivet av Wolfram Höfer och Vera Vicenzotti (2018). Författarnas syfte med texten är att undersöka hur man ser på och hanterar postindustriella miljöer i olika kulturella kontexter. De lyfter fram urbana postindustriella miljöer i Europa (genom exempel från Tyskland) och USA för att exemplifiera olika kontexter. Inom respektive kulturell kontext identifierar de tre olika strategier för hantering av postindustriella miljöer och gör utläggningar för hur den kulturellt formade synen på miljöerna påverkar hanteringen.

Eftersom uppsatsens syfte är att undersöka postindustriella miljöer utifrån deras sammanhang som platser i en urban miljö eller på landsbygden, har vi inte tagit hänsyn till skillnaden mellan de kulturella kontexter som författarna lyfter fram. Istället har vi haft fokus på att Höfer och Vicenzotti utgår från att de postindustriella miljöer de skriver om är i urbana sammanhang. Höfer och Vicenzotti (2018:499) avgränsar sig till postindustriella miljöer i urbana och semi-urbana sammanhang som de menar har ungefär samma karaktär oavsett vilken stad/land de är belägna i.

Vi utgår från de olika strategierna som Höfer och Vicenzotti (2018) identifierar angående synen på och hanteringen av postindustriella miljöer. Strategierna tolkas utifrån var strategis fokus och huvudsakliga drag och sammanfattats nedan. Det är dessa strategier som används som teoretiskt ramverk för att tolka vårt empiriska material.

3.1 The idealisation of industry

Höfer och Vicenzotti (2018:500) beskriver strategin ”*The idealisation of industry*” som ett synsätt på postindustriella miljöer som uppstått efter en förändrad syn på industri kontra landskap. Författarna (ibid.) menar att industrin, och därmed industrimiljöer, tidigare inte sågs som en del av landskap då de ansågs förstöra det, men i och med avindustrialiseringens strukturomvandling förändrades den synen. De postindustriella miljöerna anses här ha varit viktiga i skapandet av kultur och det goda livet (ibid.) och därmed bär de på kulturella värden. Även möjligheten att se på dessa landskap utifrån estetiska värden ryms inom strategin.

Postindustriella landskap betraktas som *"a new form of cultural landscape"* (Höfer, Vicenzotti 2018:501). Industrins kvarlämnade spår ses här som komplexa delar av ett historiskt landskap. Postindustriella miljöer, med dess olika element, hanteras således inte som vackra historiska relikter utan istället som ett lager av information hos platsen, som kan läggas samman med nya lager av information och användning vid utveckling av platsen (ibid.).

3.2 The discovery of the specific nature of brownfields

Strategin som Höfer och Vicenzotti (2018:501) benämner *"The discovery of the specific nature of brownfields"* innebär att man ser på postindustriella urbana miljöer som en unik typ av natur. Enligt författarna (ibid.) var det upptäckten av en förvånansvärt hög artrikedom bland vegetationen i dessa miljöer, som lade grunden för strategins existens. Denna upptäckt var möjlig tack vare utvecklingen av urbanekologi som ett vetenskapligt fält och den utökade forskning om ekologiska förhållanden i städer som det förde med sig.

Höfer och Vicenzotti (2018:501) framför att denna upptäckt har medfört att man kan tala om natur och vegetation som är specifik för postindustriella urbana miljöer. De beskriver strategin som att man betraktar postindustriella urbana landskap som en ny form av kulturlandskap med specifika ekologiska förutsättningar och därmed platser med en unik typ av natur och vegetation.

3.3 Brownfields as wild nature

Strategin *"Brownfields as wild nature"* utgår också från relationen mellan de postindustriella urbana miljöerna och naturen. Enligt Höfer och Vicenzotti (2018:501) grundar sig strategin i att man ser dessa miljöer som vild natur eller vildmark, platser där naturens övertagande av övergivna miljöer står i centrum. *"Brownfields as wild nature"* skiljer sig således från *"The discovery of the specific nature of brownfields"* i den mån att de postindustriella urbana miljöerna inte ska betraktas som en form av kulturlandskap. Författarna framhäver att miljöernas värde ligger i den egenartade estetiken, det vilda och oordnade, som naturens möte med postindustriella strukturer ger upphov till (ibid.).

3.4 Landscape as opportunity and how that is limited by environmental hazards

Strategin "*Landscape as opportunity and how that is limited by environmental hazards*" är baserad på ett perspektiv där man betraktar själva markytan för platsen som en resurs, Höfer och Vicenzotti (2018:504) beskriver det som "*land as resource*". De urbana postindustriella miljöerna ses alltså utifrån den ekonomiska potential som de besitter i egenskap av att kunna utnyttjas till förmån för vinstdrivande investeringar. Denna potential ställs dock mot de säkerhetsrisker som kan finnas i postindustriella miljöer framför allt i form av föroreningar. Säkerhetsriskerna medför hälsorisker som kan bli ekonomiskt kostsamma för den som är ansvarig för platsen (ibid.). Markens potential för ekonomisk vinst hamnar således i relation till risken av den förlust föroreningar kan utgöra.

För att undvika ekonomisk förlust på grund av dessa säkerhetsrisker blir sanering av postindustriella miljöer viktig i denna strategi (Höfer, Vicenzotti 2018:504). Behovet att kunna garantera platsens säkerhet leder till att sanering av postindustriella miljöer ofta blir viktigare än att ta vara på platsens befintliga potential såsom dess eventuella kulturhistoriska värden. Istället är det vanligt med en "*Clean slate approach*" (ibid.), man så att säga jämnar allt med marken och börjar om, eftersom ytan ses som den viktigaste resursen.

Höfer och Vicenzotti (2018:504) hävdar att det finns en tydlig skillnad på hur man ser på urbana postindustriella miljöer i Europa och USA när det kommer till målet för sanering av postindustriella platser. I Europa tar man hand om miljöerna utifrån deras potential för utveckling och samhällsnytta, medan man i USA utgår från miljöernas risker och agerar därefter. De postindustriella miljöerna i USA har, enligt denna strategi, potential endast utifrån att det är mark med bra läge och inte utifrån att de bär på kulturhistoriska värden (ibid.).

3.5 A romanticised view of historic industrial relics

Strategin som Höfer och Vicenzotti (2018:504) presenterar som "*A romanticised view of historic industrial relics*" grundar sig i uppskattningen av de postindustriella urbana miljöernas estetiska uttryck. Man ser på postindustriella objekt som dekorativa element, frikopplade från sin historiska kontext.

Höfer och Vicenzotti (2018:504) förklarar att perspektivet kan ses som en följd av det synsätt som finns inom strategin "*Landscape as opportunity and how that is limited by environmental hazards*". Om sanering och förebyggandet av säkerhetsrisker har högsta prioritet under utvecklingsprojekt av postindustriella miljöer, är risken att värdefulla postindustriella objekt blir helt avskärmade från sin kontext och platsens historiska sammanhang. Man isolerar objekten, till exempel med stängsel, för att undvika att människor utsätts för den potentiellt hälsofarliga

omgivningen. Enligt författarna är det denna avskärmning som leder till att de postindustriella objekten endast uppskattas för deras utseende/estetik och inte som en del av en historisk helhet (ibid.).

3.6 A comprehensive approach to post-industrial landscapes in the context of Landscape Urbanism

Den sista strategin som Höfer och Vicenzotti (2018:505) lyfter, *"A comprehensive approach to post-industrial landscapes in the context of Landscape Urbanism"*, handlar om ett mer omfattande och bredare sätt att närma sig postindustriella miljöer på, nämligen att se dem som *"drosscapes"*. Uttrycket, som myntades av Alan Berger, innebär enligt författarna att man ser på postindustriella miljöer på samma sätt som man ser på övriga underutnyttjade platser i urbana miljöer (ibid.). Dessa outnyttjade platser ses inte som fristående från sin omgivning utan betraktas istället i relation till sitt sammanhang. Utifrån synen på postindustriella miljöer som *"drosscapes"* breddas perspektivet för miljöernas utveckling från att handla om enskilda objekt eller platser till att handla om designprocesser och social utveckling (ibid.).

Höfer och Vicenzotti (2018:505) menar att denna bredare och mer sammanhängande syn på postindustriella landskap kopplade till sin omgivning visar på ett synsätt som går att likna med perspektiv inom *"landscape urbanism"*, där ett brett synsätt på urbana miljöer används vid planering. Det som utmärker strategin är alltså att postindustriella miljöer, eller *"drosscapes"*, planeras utifrån mer heltäckande planeringsstrategier, *"more comprehensive planning approaches"* (ibid.).

3.7 Det teoretiska ramverkets applicering på det empiriska materialet

Nedan följer en genomgång av hur det teoretiska ramverket används för att analysera det empiriska materialet i kapitel 4. Utifrån de sex ovannämnda strategierna från Höfer och Vicenzotti (2018) identifierar vi två till tre nyckelbegrepp för respektive strategi. Detta för att underlätta och styra användningen av det teoretiska ramverket. Nyckelbegreppen grundar sig i de teman som vi anser utgör kärnan i författarnas beskrivning av de olika strategierna.

Det empiriska materialet granskas med det teoretiska ramverket och nyckelbegreppen som utgångspunkt. Citat från det empiriska materialet som vi anser relaterar till nyckelbegreppen och dess teman på något sätt väljs ut och sorteras utifrån vilket nyckelbegrepp/tema de relaterar till mest.

<p>The idealisation of industry</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Cultural landscape ■ Complex systems – layers of information 	<p>The discovery of the specific nature of brownfields</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Specific urban-industrial nature ■ Urban ecology ■ Cultural landscape 	<p>Brownfields as wild nature</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Wild nature/Wilderness ■ Messy & sublime aesthetics
<p>Landscape as opportunity and how that is limited by environmental hazards</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Land as resource (as opportunity for economic development → urban areas) ■ Brownfields as safety concerns ■ Clean-slate approach 	<p>Romanticised view of historic industrial relics</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Decorative elements (no historic context) 	<p>A comprehensive approach to post-industrial landscapes in the context of Landscape Urbanism</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Drosscapes (under utilised urban areas) ■ Comprehensive planning approach

Figur 1: Bilden visar de sex strategierna från Höfers och Vicenzottis (2018) text och de nyckelbegrepp som vi har identifierat inom respektive strategi. (Hilda Persson 2024).

4. Resultat och analys

I det här avsnittet presenteras resultatet av vår analys där vi med hjälp av det teoretiska ramverket (se kapitel 3) tolkar och granskar det empiriska materialet. Vi applicerar det teoretiska ramverket på vårt empiriska material, för att därigenom identifiera likheter, skillnader och samband i strategier och förhållningssätt mellan urban kontext och landsbygdssammanhang.

Med hjälp av nyckelbegreppen kategoriserar vi resultatet under olika rubriker. Rubrikerna är alltså satta utifrån de teman som kopplar till nyckelbegreppen (se kapitel 3.7).

4.1 Kulturlandskap

Höfer och Vicenzotti (2018) beskriver i flera av de strategier de lyfter en syn på landskap som ”*cultural landscape*” vilket vi härnäst kommer benämna som ”kulturlandskap”. I de olika strategierna lägger författarna vikt vid olika aspekter eller bemärkelser av kulturlandskap, men gemensamt för dessa är synen på landskap som en del av människors eller samhällets historia.

4.1.1 Synen på postindustriella miljöer efter avindustrialiseringen

Höfer och Vicenzotti (2018) skriver i strategin om ”*The idealisation of industry*” hur synen på industriella miljöer skiftade i och med avindustrialiseringen. Författarna menar att den förändrade synen på industrin i förhållande till landskap ledde till uppskattning för postindustriella miljöer då dessa platser associerades med samhällsutveckling och det goda livet. Författarna skriver även om hur postindustriella miljöer ses som kulturlandskap i koppling till detta, då de postindustriella miljöerna kan berätta om människors och samhällets historia.

Geijerstam (2016:28–29) beskriver hur synen på orten Dannemora skiftat över åren, både enligt utomstående och lokalbefolkningen. Detta förändrade synsätt skedde i samband med avindustrialiseringen av ortens gruva på 90-talet. Gruvan hade mycket stor betydelse för ortens och platsens identitet, och verksamheten hängde ihop med en lokal stolthet som levde kvar även efter nedläggningen. Geijerstam (2016:28) beskriver att Dannemora med dess gruva gick från att

betraktas som ett produktionslandskap, där gruvan utgjorde navet, till att ses som ett övergivet och avskilt landskap, om än mer tillrättalagt och prydligt. Gruvans starka betydelse för orten i kombination med den förändring som skedde ledde till att *"Dannemora förändrades från produktionslandskap till historisk kulturmiljö"* (Geijerstam 2016:30).

Det förändrade synsätt på Dannemorans bruksmiljö som Geijerstam (2016) beskriver går att likna vid det skifte som Höfer och Vicenzotti (2018) lyfter fram i strategin *"The idealisation of industry"*. Utifrån det Geijerstam beskriver är det svårt att veta om synen på industrin när den var i bruk hade samma negativa konnotationer i förhållande till landskap såsom Höfer och Vicenzotti beskriver. Däremot är det tydligt att skiftet av synen på en miljö efter avindustrialiseringen och en typ av idealisering av industrins betydelse för samhället återfinns i både strategin och i Geijerstams redogörelse.

4.1.2 Komplexa system och lager av information

I strategin *"The idealisation of industry"* skriver Höfer och Vicenzotti (2018) om hur man kan se på postindustriella landskap som kulturlandskap med flera lager. Landskapet anses här innehålla information i flera lager som sätts samman till en komplex helhet, som bildar själva kulturlandskapet. Detta synsätt återfinns på flera håll i det empiriska materialet. Geijerstam och Orre skriver båda om hur kulturhistoriska värden på olika platser behandlas och hanteras som delar i ett större sammanhang.

Geijerstam skriver om hur återindustrialiseringen av en gruva i Dannemora anses kunna bidra till platsen genom att lägga till ytterligare kulturhistoriska aspekter till den. *"Både gruvbolaget och Länsstyrelsen i Uppsala län argumenterade för att själva nystarten av gruvdriften skulle tillföra den kulturhistoriska miljön en ny dimension"* (Geijerstam 2016:34). Perspektivet som Geijerstam skildrar visar på en tanke om att postindustriella kulturhistoriska platser har flera dimensioner av värden. Den nya dimensionen som återöppningen av gruvdriften enligt citatet ovan skulle kunna medföra går att likna vid synen på lager av information som Höfer och Vicenzotti (2018) beskriver.

De olika lagren av information anses inom strategin tillsammans bilda en komplex helhet som utgör själva kulturlandskapet. De förändringar man tillför till den postindustriella miljön ses här kunna läggas till i samklang med den befintliga miljön för att tillsammans bilda en sammanhängande miljö. Länsstyrelsen i Uppsala län skriver angående ett byggnadsminne vid Dannemora gruva att det *"kommer att kompletteras med en modern historia som kan länkas samman och ge en fortsatt kontinuitet för Dannemora gruvor"* (Länsstyrelsen i Uppsala län enligt Geijerstam 2016:34-35). Den kontinuitet som beskrivs kan tolkas som ett uttryck för sammanhängande lager av information i ett kulturlandskap.

Orre (2016) beskriver situationer som skiljer sig mycket från fallet med Dannemora, men likväl skildras perspektiv som ser postindustriella miljöer som kulturlandskap med komplexitet. Författaren går igenom utvecklingsplaner angående postindustriella miljöer i Bergslagen där aktörer kopplade till miljöerna lägger fram sina prioriteringar och önskningskring utveckling av miljöerna. Orre skriver angående dessa utvecklingsplaner att ”...*samtliga miljöer [lägger] vikt vid att gestalta och förmedla kunskap om gruv- och stålhantering och om människors tillvaro i anslutning till industrin. Flera trycker på behovet av att utveckla nya, attraktiva och helst interaktiva former för gestaltning och kunskapsförmedling.*” (Orre 2016:55) I utvecklingsplanerna uttrycks en vilja att skapa nya former för gestaltning och kunskapsförmedling av kulturarvet i samband med miljöerna.

Orre (2016:55) beskriver här perspektiv på postindustriella miljöer som kulturlandskap, där utvecklingens fokus läggs på att vidareutveckla dem med nya attraktiva former av gestaltning och kunskapsförmedling. De nya formerna ska driva de postindustriella miljöerna framåt, samtidigt som de kopplar an till vad som finns på platsen och till platsens historia. Den eftersträvan att utveckla platsen, genom att bygga på och använda sig av kulturarvet efter industrin, som lyfts visar likheter med idén att utveckla postindustriella miljöer i lager av information som Höfer och Vicenzotti (2018) beskriver i strategin nämnd ovan.

4.1.3 Kulturlandskap och naturen

Enligt strategin ”*The discovery of the specific nature of brownfields*” i det teoretiska ramverket, ses postindustriella miljöer som kulturlandskap med specifika ekologiska förutsättningar (Höfer, Vicenzotti 2018:501). Miljöerna anses utgöra platser med en unik typ av natur och vegetation. I det empiriska materialet är det svårt att identifiera perspektiv där de postindustriella miljöerna betraktas och värderas som en unik typ av natur eller en plats med specifika ekologiska värden. Däremot synliggörs synen på de postindustriella miljöerna som kulturlandskap och deras relation till naturen.

Geijerstam (2016:96) beskriver att dammsystemet vid Falu koppargruva ”...*har fått en helt ny roll som naturlandskap, och som en del av ett historiskt kulturlandskap och av världsarvet Falun. Systemet har också ett stort estetisk[t] värde och dessutom ett värde som rekreativsområde...*” (Geijerstam 2016:96). Detta visar på att den postindustriella miljön, i det här fallet dammsystemet, ses som ett kulturlandskap och att dess relation med naturen har stor betydelse. Men i stället för att det är naturens ekologiska egenskaper som är centrala, som i ”*The discovery of the specific nature of brownfields*”, är det naturens upplevelsemässiga och rekreativa egenskaper som får stå i fokus. Detta styrks ytterligare av att man i samband med projektet ordnade vandringsleder ”*för rekreation och för att lyfta fram både naturvärden och kulturvärden*” (Geijerstam 2016:109).

I fallet med Avestaforsen i Geijerstams rapport, framgår ytterligare antydning på att den postindustriella miljön ses som ett kulturlandskap med förankring i naturen. Geijerstam (2016:56) återger att Avesta kommun värderade forsen och dess klippor som delar av industrimiljön med ”*mycket stort kulturhistoriskt värde*” (ibid.). Vidare beskriver Geijerstam att kommunen såg på forsen som ”*ett utpräglat naturminne*” (Geijerstam 2016:64) och en ”*bärande del av Avestas historia och identitet*” (ibid.). Detta visar på att forsen har varit en vital del i det industrihistoriska landskapet, alltså kan man se en koppling mellan den postindustriella miljöns naturvärden och kulturhistoriska värden.

Trots att man i Bergslagen ser postindustriella landskap som kulturlandskap med relation till naturen, som visat ovan, är det mycket svårt att identifiera andra likheter med strategin ”*The discovery of the specific nature of brownfields*”. Det finns ingen antydning i det empiriska materialet till att de postindustriella miljöerna värderas främst utifrån sina specifika ekologiska förutsättningar eller unika naturtyper. Inte heller går det att se några likheter med strategin ”*Brownfields as wild nature*”, vi går vidare in på varför i diskussionen (se kapitel 5.1.2).

4.2 Resurser för vinst och samhällsnytta

Strategin ”*Landscape as opportunity and how that is limited by environmental hazards*” handlar huvudsakligen om de postindustriella miljöernas ekonomiska potential i relation till föroreningar och säkerhetsrisker (Höfer, Vicenzotti 2018:504). Strategin är mångfacetterad och rymmer flera aspekter. Den grundar sig i synen på att själva marken där de postindustriella miljöerna finns ses som en ekonomisk resurs, ”*land as resource*” (ibid.). Säkerhetsrisker och föroreningar ses som ett problem för de som är ansvariga för marken och markanvändningen. De som är ansvariga riskerar att behöva stå till svars för eventuellt ouppklarade eller otillräckliga saneringar. Detta leder ofta till att man tar det säkra före det osäkra och river allt på platsen, författarna kallar detta för ”*clean slate approach*” (ibid.). I Höfers och Vicenzottis (2018:504) beskrivning av strategin är det tydligt att det är ekonomiska faktorer som styr. Potentialen för vinst ställs mot risken för förlust på grund av otillräcklig sanering.

I vår analys nedan kopplar vi perspektiv i vårt empiriska material till olika delar av strategin ”*Landscape as opportunity and how that is limited by environmental hazards*”. De nyckelbegrepp vi identifierar i strategin är ”*land as resource*”, ”*brownfields as safety concerns*” och ”*clean slate approach*”. Höfer och Vicenzotti (2018:504) länkar tydligt samman dessa i sin beskrivning av strategin, men i vår analys kommer dessa att gås igenom separat då strategin som helhet inte återfinns tydligt i det empiriska materialet. Vi ser att bristen på likheter mellan strategin som helhet och de perspektiv som återfinns i Geijerstams och Orres rapporter är

sammanlänkade med skillnaden mellan den urbana och rurala kontexten och vi kommer gå vidare in på det i diskussionen (se kapitel 5:1:2).

4.2.1 Platsens förutsättningar som resurs

Enligt Höfers och Vicenzottis (2018:504) beskrivning av *”land as resource”* ses de postindustriella miljöerna som en ekonomisk resurs. Det är själva markytan som utgör den ekonomiska resursen eftersom den kan utnyttjas för urban (och ekonomisk) utveckling. När städer förtätats mer och mer blir outnyttjad mark, som postindustriella miljöer, allt mer attraktiv (Swensen & Stenbro 2013).

I två av fallen som Geijerstam (2016) presenterar i sin rapport finns liknande synsätt, alltså att man vill utnyttja de postindustriella miljöerna för dess potentiella ekonomiska vinning. En skillnad är dock att det är de förutsättningar, de naturresurser, som finns på platsen som ses som en ekonomisk resurs och inte själva markytan i sig.

I fallet med Avestaforsen är det forsen man vill utnyttja genom att expandera det vattenkraftverk som finns där och därmed producera mer el (Geijerstam 2016:47-48), medan man i fallet med Dannemora vill utnyttja den malm som finns i berget genom att återuppta gruvproduktionen (Geijerstam 2016:21). I båda fallen är det företag, Fortum och Dannemora Magnetit AB, som vill exploatera dessa naturresurser för att gå med ekonomisk vinst. Geijerstam sammanfattar att *”[företagen] hade båda utpräglade exploateringsintressen, deras grundläggande mål var ekonomisk lönsamhet”* (Geijerstam 2016:116). Företagen ser alltså de postindustriella miljöerna som en ekonomisk resurs.

4.2.2 Kulturarv som resurs

I Orres (2016) rapport framkommer ytterligare ett perspektiv där man ser postindustriella miljöer som en ekonomisk resurs, i likhet med *”land as resource”*. I detta fall är det dock inte heller själva markytan som utgör den ekonomiska resursen utan det är de postindustriella miljöerna i egenskap av kulturarv. Man utnyttjar att många av dessa platser i Bergslagen har höga kulturhistoriska värden och utvecklar således besöksmål av dem för att tjäna pengar på turism.

Syftet med *”Bergslagssatsningen – Kultur och turism”*, det fleråriga program som Orre (2016) granskar i sin rapport, var att utveckla arbetet med regionens industriarv och nyttja det för att främja entreprenörskap och företagsamhet och därmed gynna den regionala utvecklingen (Isacson 2016:12). Hela satsningen grundar sig på synen att de postindustriella miljöerna i Bergslagen utgör en resurs som kan nyttjas för regional utveckling och därmed även innebära ekonomisk vinning.

I sin rapport konstaterar Orre (2016:21) att det tidigt i Bergslagssatsningen skedde ett skifte i projektets inriktning, från fokus på kulturarv som egenvärde i ett

antikvariskt sammanhang till kulturarv som grunden till en tänkt affärsverksamhet och näringslivsutveckling. Detta framkommer i Orres beskrivning av hur satsningens gemensamma utvecklingsplan genomgick en "...övergång från det antikvariska expertområdet till turism, genom att markera att det inte längre handlar om att sprida kunskap utan om att sälja attraktioner." (Orre 2016:57). Vidare beskriver Orre att "...projektet styrt bort från de historiska, antikvariska och museologiska kompetensområdena. I fortsättningen gällde annan kunskap – sådan som hade med marknadsföring och turism att göra." (Orre 2016:61). Det nya fokuset för satsningen lades alltså på att sälja kulturarvsmiljöer (postindustriella miljöer) som en turismprodukt, vilket visar på att de som var ansvariga för Bergslagsatsningen betraktade dessa miljöer främst som ekonomiska resurser.

I den avslutande delen av Orres (2016) rapport framgår ytterligare exempel på detta synsätt. Orre beskriver Bergslagsatsningen som ett sätt att "...flytta pengar från Kulturdepartementet till Näringsdepartementet, eller från Riksantikvarieämbetet till Tillväxtverket, eller om man så vill, från kulturmiljöanslag till affärsutveckling." (Orre 2016:186). Citatet visar på att de som var ansvariga för satsningen valde att se kulturarvsmiljöerna främst som en resurs för affärsverksamhet och en möjlighet för ekonomisk vinst, istället för att fokusera på förvaltning och tillgängliggörande av det kulturhistoriskt värdefulla industriarvet. Detta framkommer även i Orres beskrivning av projektets förhållande till de strukturfonder från EU som satsningen finansierades av, "*Kulturarv har i detta sammanhang sitt värde som medel för att skapa inkomster och jobb till regionen.*" (Orre 2016:180).

Det finns, som visat i det här kapitlet och ovanstående kapitel (4.2.1), flera exempel på perspektiv i det empiriska materialet där postindustriella miljöer värderas främst som en ekonomisk resurs. Däremot finns inga perspektiv som helt går att likställa med Höfers och Vicenzottis (2018:504) beskrivning av "*land as resource*", där de postindustriella miljöernas värde som en ekonomisk resurs ligger i själva markytan och dess potential för urban utveckling.

4.2.3 Föroreningar och säkerhetsrisker

I strategin "*Landscape as opportunity and how that is limited by environmental hazards*" som Höfer och Vicenzotti (2018:504) beskriver, betraktas de postindustriella miljöerna utifrån perspektivet att de utgör en hälsofara/säkerhetsrisk, "*brownfields as safety concerns*". Dessa säkerhetsrisker, som framför allt föroreningar, begränsar exploateringsmöjligheter och nyttjande av platsen som ekonomisk resurs, eftersom det som prioriteras vid omvandling eller utveckling är att göra platsen så "ren" och säker som möjligt. Detta innebär att säkerhetsaspekten och exploateringsintresset står i konflikt med varandra.

I Geijerstams (2016:67) rapport framkommer det att man i Bergslagen också betraktar postindustriella miljöer utifrån perspektivet att de utgör en

hälsofara/säkerhetsrisk. I de fem länen som ingår i Bergslagen fanns, vid tidpunkten för utgivningen av rapporten, 196 miljöer som ansågs kunna klassas som riskklass 1 och 1543 miljöer som ansågs kunna klassas som riskklass 2 enligt Naturvårdsverkets metod för inventering av förorenade områden (Geijerstam 2016:67). Riskklass 1 innebär att säkerhetsriskerna anses vara mycket stora för miljön eller människors hälsa och riskklass 2 innebär att säkerhetsriskerna är stora men inte lika högt prioriterade som platser med riskklass 1 (ibid). Detta är en indikation på att man ser postindustriella miljöer som säkerhetsrisker som bör åtgärdas. Geijerstam lyfter även att ett av Sveriges miljömål är att uppnå en ”giftfri miljö” (ibid.), vilket också tyder på en strävan att eliminera hälsofaror och säkerhetsrisker relaterade till postindustriella miljöer.

I Geijerstams (2016:67) utläggning om fallet med Hälleforsnäs bruk framkommer det att säkerhetsriskerna också står i konflikt med andra aspekter, precis som i Höfers och Vicenzottis (2018:504) strategi. Här är det dock säkerhetsaspekten och bevarandet av kulturhistoriska värden som ställs mot varandra, inte säkerhetsaspekten och exploateringsintresset. Geijerstam beskriver att Naturvårdsverket ser på föroreningar som ”en del av svensk industrihistoria” (Naturvårdsverket enligt Geijerstam 2016:68). Detta synsätt medför att vid all form av sanering eller förändring av postindustriella miljöer sker en påverkan/skada på en miljö som anses ha kulturhistoriskt värde. Dessutom är de flesta postindustriella miljöer som måste saneras relativt gamla, vilket innebär att saneringsåtgärder blir mer komplexa, och Geijerstam (2016:68) skriver att ”Det är speciellt i sådana miljöer som det kan uppstå direkta konflikter mellan miljömålet ”giftfri miljö” och kulturhistoriska värden”.

Att betrakta postindustriella miljöer som säkerhetsrisker och hälsofaror är alltså något som både förekommer i Höfers och Vicenzottis (2018) strategi och i Geijerstams (2016) rapport.

4.2.4 Nollställning som strategi

Höfer och Vicenzotti (2018:504) beskriver vad de kallar för ”*clean slate approach*” som en konsekvens av synen på postindustriella miljöer inom strategin “*Landscape as opportunity and how that is limited by environmental hazards*”. Hädanefter kommer vi benämna ”*clean slate approach*” som ”nollställning som strategi”. De menar att synen på markytan som den främsta resursen och föroreningar som det största hindret eller den största risken vid exploatering leder till att allt befintligt på platsen rivs och tas bort, i enlighet med nollställning som strategi. I Geijerstams (2016) och Orres (2016) rapporter skildras flera olika intressekonflikter där föroreningar eller säkerhetsrisker utgör hot som behöver hanteras. Synen på lösningar för dessa hot varierar dock och det är sällan en tydlig nollställning som strategi förespråkas, i alla fall inte utan att problematiseras.

Geijerstam (2016:68) beskriver ett händelseförlopp kopplat till en saneringssatsning vid järnbruksområdet i Hälleforsnäs som bedrevs under tidigt 2000-tal. Författaren skriver att *"det fanns allvarliga föroreningar även i marken under byggnaderna"* (Geijerstam 2016:78) och att *"För bruksområdet fanns det [...] redan från början en klar rivningsagenda i diskussionerna"* (Geijerstam 2016:80). Citaten visar på att vid saneringen av Hälleforsnäs ville de ansvariga aktörerna riva delar av den postindustriella miljön på grund av den omfattande föroreningen på platsen.

Konflikterna mellan rivningar och kulturhistoriska värden blir uppenbara i Geijerstams beskrivning av fallet. *"Ur kulturhistorisk synpunkt var frågan om föroreningar i och under byggnaderna central, speciellt frågan om vad som skulle behöva rivas och vad som skulle behållas."* (Geijerstam 2016:74) Det finns en tydlig problematisering av de konflikterande intressena, man river byggnader trots de kulturhistoriska värdena, men man gör det inte okommenterat.

I anslutning till beskrivningen av saneringsprojektet vid Hälleforsnäsbruk redogör Geijerstam (2016:78) även för hur Naturvårdsverkets riktlinjer förändrades efter att saneringsprojektet drog igång. Geijerstam (2016:78-79) lyfter utvärderingar kopplade till flera saneringsprojekt och beskriver hur de förhåller sig till dessa riktlinjer. *"En utvärdering av det statligt finansierade efterbehandlingsarbetet från 2014 pekar också på att kulturhistoriska hänsyn försummas även i det praktiska arbetet med saneringar"* (Geijerstam 2016:79) Geijerstam beskriver hur riktlinjerna har olika tyngd vilket resulterar i att det blir viktigare att sanera än bevara. Denna avvägning visar på likheter med det synsätt Höfer och Vicenzotti (2018:504) uttrycker som *"clean slate approach"*.

Geijerstam (2016) beskriver att de ekonomiska intressena som styr resulterar i att byggnader rivs och miljöer förändras drastiskt. *"De rivningar som till sist genomfördes berodde delvis på saneringsprojektet, men till stor del också på den ekonomiska krisen för gjuteriet och bristande underhåll. I en del fall tillät saneringsprojektet till och med rivning av bebyggelse som egentligen hade kunnat stå kvar"* (Geijerstam 2016:89). Trots detta lyfter författaren även hur intressen att främja och bevara kulturhistoriska värden på platsen får gehör. *"Samtidigt som ekonomiska realiteter satte snäva gränser för stiftelsens handlingsutrymme hade man ett tydligt intresse av att förvalta och vårda det kulturhistoriska arvet"* (Geijerstam 2016:80).

Resultatet av saneringen vid Hälleforsnäs blir långt ifrån en nollställning som strategi, men den kulturhistoriska platsens helhet fragmenteras. *"Rivningarna gjorde att den industrihistoriska helheten bröts sönder, men samtidigt skapades förutsättningar för en mer långsiktig planering av bruksområdet"* (Geijerstam 2016:89). Hanteringen av den postindustriella miljön i Hälleforsnäs var alltså långt ifrån den hantering som förespråkas om man ser på miljön som ett komplext

kulturlandskap som bör främjas och bevaras, men inte heller en nollställning som strategi då kulturhistoriska värden trots allt tas i beaktande.

Även i Orres (2016:51) rapport lyfts synen på rivning kontra kulturhistoriskt bevarande, men de intressen som beskrivs där lägger mer fokus på kulturhistoriska värden än på ekonomiska värden. I ett utdrag från ett strategidokument angående byggnader vid Stripa gruva, producerat av Örebro länsmuseum, framgår det att när ”det gäller bevarandevärda kulturhistoriska byggnader är rivning inte ett alternativ och motsvarar inte heller vår [länsmuseum i Örebro] strävan efter ett hållbart samhälle” (Örebro länsmuseum enligt Orre 2016:51). Citatet beskriver nästan motsatsen till en nollställning som strategi. Byggnaderna vid Stripa gruva beskrivs vid tidpunkten för dokumentet vara i så pass dåligt skick att de oftast anses lämpligast att rivas och byggas om, men trots detta är det tydligt att Örebro länsmuseum vill prioritera platsens värde som postindustriell miljö med starkt kulturarv.

4.3 Estetiska värden

Strategin som Höfer och Vicenzotti (2018:504) beskriver som ”*A romanticised view of historic industrial relics*” handlar om uppskattningen av de postindustriella miljöernas estetiska värden. Man ser postindustriella objekt som dekorativa element, frikopplade från sin historiska helhet och kontext. Denna strategi kan också ses som en konsekvens av synsättet på postindustriella miljöer som strategin ”*Landscape as opportunity and how that is limited by environmental hazards*” innebär.

Det läggs väldigt lite vikt vid de postindustriella miljöernas estetiska värden i både Geijerstams och Orres rapporter. Det är därför svårt att hitta synsätt som liknar ”*A romanticised view of historic industrial relics*” i det empiriska materialet. Det går dock att se svaga samband mellan fallet med Dannemora i Geijerstams (2016) rapport och ovan nämnda strategi.

I gruvområdet i Dannemora finns fyra anläggningar som är utsedda till byggnadsminnen (Geijerstam 2016:30) och att man värderar dessa anläggningar som byggnadsminnen står i direkt motsats till hur man ser de postindustriella objekten i Höfers och Vicenzottis (2018:504) strategi. Anledningen till att en anläggning eller byggnad utses till byggnadsminne är för att den anses ha höga kulturhistoriska värden och berättar om historiska skeenden (Riksantikvarieämbetet 2023). Detta står därmed i kontrast mot att endast se postindustriella byggnader och anläggningar som dekorativa element utan historisk koppling. I sättet att värdera postindustriella byggnader och anläggningar som byggnadsminnen är alltså den historiska kopplingen central.

Geijerstam (2016:40) beskriver att man ser och värderar byggnadsminnena som delar av den historiska helheten. Författaren redogör att det finns

skyddsbestämmelser som uppmanar till att ange ett område runt byggnadsminnet som "...ska hållas i ett visst skick så att byggnadsminnets utseende och karaktär inte förvanskas." (Geijerstam 2016:40). Citatet visar på att det finns ett samspel mellan byggnaderna och omgivningen, något som inte värderas i strategin "*A romanticised view of historic industrial relics*".

I fallet med Dannemora skedde dock flera intrång på byggnadsminnena och deras skyddsområden, vilket fick konsekvenser som kan liknas med hanteringen av de postindustriella objekten i Höfers och Vicenzottis strategi (2018:504). Geijerstam (2016:40) beskriver att man inom skyddsområdet för ett av byggnadsminnena dels rev delar av den ursprungliga anläggningen, dels uppförde nya byggnader. Inom skyddsområden för två andra byggnadsminnen sattes stängsel upp alldeles för nära byggnaderna vilket enligt Geijerstam innebar "...ett avsevärt intrång i det som ska vara ett skyddsområde..." (Geijerstam 2016:43).

Inskränkningarna på byggnadsminnenas skyddsområden kan liknas vid den isolering och avskärmning som sker av postindustriella byggnader och anläggningar i Höfers och Vicenzottis (2018:504) strategi, eftersom man i båda fallen vanäras och bortser från objektens relation till sin historiska kontext. Geijerstam beskriver att "...stängsel och drift gjorde det svårare att ta del av kulturmiljön." (Geijerstam 2016:114) vilket också går att jämföra med hur tillgängligheten till de postindustriella byggnaderna och objekten försämras i Höfers och Vicenzottis strategi.

Trots att det går att jämföra isoleringen och vanvårdnaden av byggnadsminnena i Dannemora med delar av strategin "*A romanticised view of historic industrial relics*", finns det inga perspektiv i det empiriska materialet som går att likställa med strategin som helhet. Detta eftersom de postindustriella miljöerna aldrig beskrivs som dekorativa element eller värderas utifrån sina estetiska värden.

4.4 Sammanhängande samhällsplanering

Höfer och Vicenzotti (2018:505) beskriver en inställning till utveckling av postindustriella miljöer som ser miljöerna i ett större sammanhang, "*A comprehensive approach to post-industrial landscapes in the context of Landscape Urbanism*". Utifrån denna strategi hänger utvecklingen av miljöerna ihop med såväl hela designprocesser som med social utveckling (ibid.). Strategin har en tydlig samhörighet med det urbana då den länkas samman med begreppen "*drosscape*" och "*landscape urbanism*". Omskrivningen av postindustriella miljöer till drosscapes innebär en syn på miljöerna som outnyttjade platser i urbana sammanhang. Landscape urbanism har såsom hörs i namnet ett urbant fokus inom planering.

Denna strategi utgår tydligt från det urbana sammanhanget i sin begreppsapparat, men trots detta kan man se vissa likheter mellan strategin och de

perspektiv som lyfts av Orre (2016). Likheterna gäller inte strategin i sin helhet, utan endast när det kommer till att se på miljöerna som delar i ett större sammanhang. Till skillnad från strategin, där man ser på miljöerna i ett urbant sammanhang, handlar det här istället om att se dem utifrån ett regionalt perspektiv. I Orres (2016) rapport förekommer framför allt olika uttryck för att beskriva synen på postindustriella miljöer som delar av regionen Bergslagen.

I Orres (2016:39) rapport framgår det att i en presentation kopplad till *Bergslagssatsningen*, framhölls åsikten att satsningen skulle leda till *"en mångfald av kulturarvsverksamheter som tydliggör Bergslagen som kulturhistorisk region"* (ibid.). Citatet visar en helhetssyn där utvecklingen av postindustriella miljöer ses som gemensam regional planering, inte som fristående individuella områden. Orre beskriver det som att *"Bergslagens industriella kulturarv"* (Orre 2016:44) står i centrum för satsningens fokus vid tillfället för presentationen.

I ett strategidokument kring utvecklingen av Långban kopplat till satsningen beskrivs det som att Långban ska bli *"Porten till Bergslagen"* (Orre 2016:51). Tanken enligt dokumentet är att Långban ska välkomna besökare som åker in i Bergslagen via orten till regionen. Här uttrycks en syn på orten som representant för, och del av, Bergslagens gemensamma kulturarv.

I sin sammanfattande diskussion skriver Orre (2016) att *"Som påpekas ovan finns vitt skilda sätt och perspektiv att närma sig arvet efter industrisamhället. Det handlar exempelvis om att antingen se hela samhället eller framför allt intressera sig för industriella landvinningar."* (Orre 2016:188). Här beskriver författaren att olika sätt att förhålla sig till postindustriella miljöer lyfts, och att vissa har ett fokus direkt kopplat till platserna där industrin har brett ut sig medan andra har ett bredare fokus som ser till helheten av det industriella arvet.

Den strategi som Höfer och Vicenzotti (2018:505) beskriver återfinns inte i sin helhet i varken Geijerstams eller Orres rapporter. Det är endast den del av strategin som utgörs av sammanhängande samhällsplanering (*"comprehensive planning approach"*) som går att likna vid perspektiv som lyfts i Orres rapport; synen på postindustriella miljöer som delar av ett större sammanhang och därmed gemensam sak för samhällsplanering i en hel region.

5. Diskussion

För att sammanfatta resultatet kan vi konstatera att det går att dra flera paralleller mellan perspektiven inom Höfers och Vicenzottis (2018) strategier och det empiriska materialet, men att dessa samband endast visar likhet med delar av strategierna. Inget av synsätten inom Höfers och Vicenzottis strategier förekommer i sin helhet i det empiriska materialet.

Antal identifierade paralleller varierar också beroende på strategi. Tecken på synsätt inom strategin *"Brownfields as wild nature"* återfinns inte någonstans i Geijerstams (2016) och Orres (2016) rapporter. Synsätt som speglar strategierna *"The discovery of the specific nature of brownfields"*, *"A romanticised view of historical elements"* och *"A comprehensive approach to post-industrial landscapes in the context of Landscape Urbanism"* är få och långsökta. De strategier där flest samband går att dra är *"The idealisation of industry"* och *"Land as resource and how that is limited by environmental hazards"*, men inte heller de strategierna återfinns i sin helhet i det empiriska materialet.

De strategier som Höfer och Vicenzotti (2018) beskriver om hur man hanterat och betraktat postindustriella miljöer i urbana sammanhang och de syn- och hanteringssätt Geijerstams (2016) och Orres (2016) rapporter lyfter i landsbygdssammanhang har sammanfattningsvis en del likheter men påvisar framförallt stora skillnader. Det innebär att strategierna för att betrakta och hantera postindustriella miljöer på landsbygden övervägande skiljer sig från strategierna för att betrakta och hantera postindustriella miljöer i urbana sammanhang utifrån vårt undersökta material.

5.1 Utvärdering av resultatet

Vårt resultat visar att synsätt och strategier för hantering av postindustriella miljöer på landsbygden, i det empiriska materialet, och i urbana sammanhang, i det teoretiska ramverket, skiljer sig åt. Detta betyder dock inte nödvändigtvis att de skillnader vi identifierat beror på den urbana kontexten respektive landsbygdssammanhanget. I nedanstående stycken går vi igenom huruvida vi tror att sambanden vi funnit i resultatet beror på de postindustriella miljöernas placering, i urbana sammanhang eller på landsbygden, eller inte.

5.1.1 Samband oberoende av de postindustriella miljöernas placering

Enligt strategin "*The idealisation of industry*" ser man på postindustriella miljöer som värdefulla utifrån deras historiska kontext och hanterar dem därefter. I och med att de miljöer som Geijerstam (2016) och Orre (2016) tar upp i sina texter är miljöer som har ett konstaterat kulturhistoriskt värde (enligt författarna, Riksantikvarieämbetet och andra aktörer) är det inte förvånande att vi kunde identifiera likheter däremellan. I förhållande till denna strategi tycks det inte spela någon självklar roll huruvida den undersökta miljön är belägen i ett urbant sammanhang eller på landsbygden.

Vi tror även att placeringen av de postindustriella miljöerna inte spelar någon roll i förhållande till strategin "*A romanticised view of historic industrial relics*". Strategin utgår från att postindustriella objekt och anläggningar uppskattas enbart för sina estetiska värden, frikopplade från sin historiska kontext. Vi kunde inte identifiera denna strategi i sin helhet i det empiriska materialet, utan återfann enbart en vag koppling mellan hur byggnadsminnena i ett av Geijerstams (2016:40-43) fall isolerades från sin historiska kontext likt objekt i Höfer och Vicenzottis (2018) strategi. Vi tror att anledningen till att denna strategi inte gick att återfinna i sin helhet i det empiriska materialet beror på kulturell kontext och inte på huruvida de postindustriella miljöerna existerar i ett urbant sammanhang eller på landsbygden.

Höfer och Vicenzotti (2018:500, 504) grundar nämligen strategin "*A romanticised view of historic industrial relics*" på de syn- och hanteringssätt som är rådande i USA. Enligt Höfer och Vicenzotti skiljer sig synen på landskap mellan USA och Europa, något som vi inte har lagt fokus på i vår undersökning men som vi tror är relevant att poängtera här. Vi tror att Geijerstams (2016) och Orres (2016) fokus på kulturhistoriskt värde och det amerikanska synsätt som Höfers och Vicenzottis strategi grundar sig på går emot varandra så pass mycket i detta fall att diskussioner kring urban kontext och landsbygdssammanhang inte blir relevanta.

5.1.2 Samband som beror på de postindustriella miljöernas placering

Höfer och Vicenzotti (2018) skriver tydligt att deras strategier utgår från urbana postindustriella miljöer och i vissa strategier blir det urbana en tydligare distinktion än i andra. Både strategin "*The discovery of the specific nature of brownfields*" och strategin "*Brownfields as wild nature*" utgår från postindustriella miljöer i relation till naturen och ekologiska värden. Vi tror att skillnaden mellan platser i urbana- och landsbygdssammanhang ligger till grund för att vi inte hittade några starka kopplingar mellan dessa två strategier och de syn- och hanteringssätt som förekommer i Geijerstams (2016) och Orres (2016) rapporter.

Vi drar denna slutsats framförallt baserat på hur naturen framställs i förhållande till postindustriella miljöer i de olika texterna. I Höfer och Vicenzottis (2018) text beskrivs naturen i postindustriella miljöer som en typ av kulturlandskap i strategin ”*The discovery of the specific nature of brownfields*”, och i strategin ”*Brownfields as wild nature*” beskrivs postindustriella miljöer utifrån deras estetiska aspekter som vildvuxna. I Geijerstams (2016) och Orres (2016) rapporter beskrivs postindustriella landskap som kulturlandskap med koppling till naturen, men dessa kulturlandskap byggs inte upp av naturen såsom i strategin utan samspelar endast med den. Vildvuxenhet som estetik i postindustriella miljöer lyfts inte i rapporterna överhuvudtaget.

Kanske beror avsaknaden av likheter på att Geijerstams (2016) och Orres (2016) rapporter främst har ett fokus på kulturarv och inte på ekologiska värden eller estetik, men vi tror inte att det är hela förklaringen. I ett urbant sammanhang finns det, enligt oss, en större benägenhet att se närmare på detaljerna när det kommer till ekologiska värden såväl som naturupplevelser. I postindustriella miljöer på landsbygden är naturen oftare i nära eller direkt anslutning till miljöerna. Den vildvuxenhet som finns på platserna glöms troligen bort i förhållande till den vildvuxenhet som finns precis intill.

Höfer och Vicenzotti (2018) beskriver i strategin ”*Landscape as opportunity and how that is limited by environmental hazards*” de postindustriella miljöernas ekonomiska potential i relation till föroreningar och säkerhetsrisker. Vi kunde inte identifiera denna strategi i sin helhet i varken Geijerstams (2016) eller Orres (2016) rapporter. Enligt strategin är det mest värdefulla och eftertraktade hos de postindustriella miljöerna själva ytan de upptar. Detta ser vi som tydligt kopplat till den urbana kontext som Höfer och Vicenzotti skrivit utifrån och det är därför som de inte förekommer i det empiriska materialet om Bergslagen.

I utveckling av urbana sammanhang har det under de senaste åren satsats mycket på förtätning och viljan att förtäta innebär att ledig plats att bygga på i staden är mycket eftertraktansvärd (Stenbro & Swensen 2013). De postindustriella miljöerna i staden ses som ledig yta att bygga nya bostäder, kontorsbyggnader och byggnader för andra verksamheter på. Den starka viljan att förtäta finns inte på landsbygden då det inte alls är samma förutsättningar där som i staden.

Höfer och Vicenzotti (2018) beskriver strategin ”*A comprehensive approach to post-industrial landscapes in the context of Landscape Urbanism*” som ett sätt att hantera postindustriella miljöer i ett större sammanhang. Det gick att identifiera likheter mellan denna strategi och redogörelser i Orres (2016) rapport angående sammanhängande regional planering, men utöver detta skiljer de sig åt. Eftersom Höfer och Vicenzottis strategi är tydligt fokuserad på det urbana sammanhanget, i och med att den utgår från ”*landscape urbanism*”, tror vi att de många skillnaderna mellan strategin och det empiriska materialet hänger samman med att strategin har urbant fokus och rapporterna behandlar miljöer i landsbygdssammanhang.

5.2 Studien i ett större sammanhang

Hur man utvecklar och hanterar postindustriella miljöer är en bred och mångsidig fråga som är relevant i stora delar av världen. Som visat i ovanstående kapitel tror vi att vissa samband mellan det teoretiska ramverket och det empiriska materialet beror på huruvida de postindustriella miljöerna är belägna i en urban miljö eller på landsbygden, medan andra samband förmodligen beror på andra orsaker. Nedan följer en bredare diskussion kring resultatet i koppling till samhällsplanering, samhällsutveckling och landskapsarkitektur.

Vi menar att utifrån resultatet kan man dra slutsatsen att synen på och hanteringen av postindustriella miljöer på landsbygden inte går att likställa med synen på och hanteringen av postindustriella miljöer i urbana sammanhang. Utifrån detta tror vi att det bör finnas en medvetenhet om att det inte nödvändigtvis går att behandla de postindustriella miljöerna på landsbygden på samma sätt som man gör i urbana miljöer. Vid utveckling av postindustriella miljöer på landsbygden bör man därför reflektera över vilket syn- och hanteringssätt man har som utgångspunkt, men även reflektera över vem man planerar för och vilka värden som prioriteras. Vi tror att en ökad medvetenhet om vilket syn- och hanteringssätt man har, när man planerar och utvecklar postindustriella miljöer på landsbygden, kan bidra till en mer hållbar samhällsplanering.

Social hållbarhet inom samhällsplanering kan gynnas om man har insikt i vem man planerar för, exempelvis de som bor på landsbygden eller de som bara besöker landsbygden. Att man ser de postindustriella miljöerna som besöksmål som ska locka turister, ett synsätt som vi fann i Orres rapport (se kapitel 4.2.2), kan kopplas samman med detta. I fallet med ”Bergslagssatsningen – Kultur och turism” ville man tillgängliggöra industriarvet för att lyfta regionen, alltså skapa fler arbetsmöjligheter för de som bor i regionen men också locka folk att flytta dit. Samtidigt ville man göra regionen attraktiv för turister och besökare. Frågan är då vem man egentligen planerar för och vad konsekvenserna blir. Vad händer om man bara planerar för att folk ska besöka en ort men bortser från att planera för de som faktiskt bor där?

De postindustriella miljöerna på landsbygden har, utifrån rapporterna, starka kulturella värden och vi antar därmed att de har betydelse för de anslutande orternas lokala identitet. Denna identitet tror vi har vuxit fram i orternas utveckling i samband med industrin då vi, som nämnt ovan, ser likheter mellan *“The idealisation of industry”* och flera perspektiv som lyfts av Geijerstam (2016) och Orre (2016). Likheter tyder på att postindustriella miljöer på landsbygden anses representera positiv samhällsutveckling, vilket överensstämmer med vad vi tog upp i inledningen kring de kulturhistoriska värdenas betydelse för orters utveckling (Isacson 2008; Andersson et al. 2013). Om de postindustriella miljöerna representerar positiv utveckling för orterna historiskt ser vi att det även kan

innebära en tillgång för framtida samhällsutveckling då platsernas positiva konnotationer skulle kunna utnyttjas som resurs.

Vi tror att det som landskapsarkitekt är viktigt att uppmuntra till och delta i projekt som berör postindustriella miljöer på landsbygden. I resultatet (under rubrik 4.4) kopplar vi samman Höfer och Vicenzottis (2018:505) och Orres (2016:39,44,51,188) perspektiv och strategier rörande sammanhängande samhällsplanering. Sammanhängande planering kräver kommunikation mellan olika aktörer, vilket kan ses som en av de största utmaningarna då de involverade parterna ofta har olika perspektiv och förmågor (Andersson et al. 2013). En landskapsarkitekt skulle genom sin tvärvetenskapliga kunskap, som sträcker sig från ekologi och estetik till samhällsplanering, kunna bidra som länk mellan de olika aktörerna för att underlätta planeringen i större sammanhang. Om de postindustriella miljöerna på landsbygden utvecklas som delar av en sammanhängande planering tror vi att landskapsarkitekter kan bidra med att göra dessa miljöer mer hållbara och attraktiva.

Att utnyttja, utveckla och omvandla postindustriella miljöer i urbana sammanhang har, som konstaterat i inledningen, blivit allt vanligare inom urban utveckling under de senaste årtiondena. Detta i takt med att städernas befolkning växer och ytan i staden blir allt mer värdefull och nyttjas allt mer effektivt (Swensen & Stenbro 2013; Erdem Kaya 2023). Vid projekt som ämnar omvandla eller utveckla postindustriella miljöer i urbana områden kan landskapsarkitektens roll vara att planera, gestalta och designa, men också att förespråka bevarande och synliggörande av de postindustriella miljöerna och dess kulturhistoriska värden. Detta för att undvika att miljöerna rivs helt (enligt en "clean-slate-approach", se 3.4 och 4.2.4), eller delvis förstörs, i strävan efter att effektivisera markanvändningen i staden. Vi anser att landskapsarkitekter som arbetar med postindustriella miljöer på landsbygden också har möjligheten att förespråka bevarande och synliggörande, men att skillnaden är att skydda de postindustriella miljöerna från att falla i glömska eller förfalla.

5.3 Metodkritik

Den valda metoden och framför allt valet av empiriskt material har sannolikt haft stor inverkan på resultatet. Att tydligt strukturera upp resultatet utifrån ett teoretiskt ramverk för att på så sätt analysera det empiriska materialet har gjort studien tydligt anpassad för det valda undersökningsområdet. Det finns dock flera aspekter av studien, tillvägagångssättet och materialet som går att kritisera.

Ett utav de största potentiella problemen med studien är att vi har haft en övergripande syftesformulering vilket innebär att undersökningsområdet blir stort och inte tydligt avgränsat av själva syftet. Istället har vi valt att begränsa oss tydligare av frågeställningen. Vi tror dock att den breda syftesformuleringen har

varit mer positiv än negativ för vår undersökning eftersom uppsatsen är ämnad att belysa hanteringen av postindustriella miljöer på landsbygden inom samhällsplanering och landskapsarkitektur. För att belysa detta tror vi att ett snävare undersökningsområde hade riskerat att studiens fokus hamnat på en alldeles för liten skala.

Metoden och materialet för uppsatsens undersökning har utvecklats under arbetets gång. Detta har resulterat i en välarbetad studie, men det har också haft konsekvenser för analysens upplägg. Framför allt är det urvalet av material och tolkningen av det teoretiska ramverket som varit långa processer. Vi hade kunnat utgå från en mer etablerad metod, och ha en tydligare urvalsprocess för material, för att på så sätt kunna arbeta med materialet mer målmedvetet från början.

Den metod vi använt är en typ av kvalitativ textanalys. Textanalys som metod har passat bra för den typ av undersökning vi ville genomföra med den tidsram vi hade att förhålla oss till. Studien hade dock troligen förbättrats om vi hade använt oss av ytterligare en metod, till exempel intervjuer eller platsbesök. Vi hade exempelvis kunnat intervjua nyckelpersoner i de berörda kommunerna för att få en mer aktuell lägesbild och en djupare förståelse av hanteringen av postindustriella miljöer i de kommunerna idag. Vi bedömer dock att det inte hade varit möjligt inom tidsramen för studien att komplettera textanalysen med intervjuer. Alternativet att bara satsa på intervjubaserad empiri tror vi hade fungerat om man snävade av undersökningen till enstaka kommuner, men det hade gjort det svårt att få en övergripande bild av Bergslagen som region.

Det empiriska materialet vi valt har fokus på kulturmiljöer och kulturarv (se avsnitt 2.2). Vi går inte utförligt in på rapporternas syfte i resultatet då vi inte anser det som relevant för vår undersökning. Det finns dock en risk att rapporternas fokus på kulturarv har haft större påverkan på resultatet än vi hade önskat.

Vårt teoretiska ramverk bygger på en text med fokus på att undersöka kulturell kontexts påverkan på planering. Detta skiljer sig från vad vi har fokuserat på i vår undersökning. Denna skillnad tror vi inte nödvändigtvis är negativ, då vi har arbetat utförligt med Höfer och Vicenzottis (2018) text för att ta ut det som varit relevant teori för vår undersökning. Vi hade dock kunnat bearbeta teorin ytterligare genom att lyfta in och bemöta kritik mot Höfer och Vicenzottis text. Att ställa deras teori mot någon annan hade kunnat stärka det teoretiska ramverket ytterligare.

Dessutom hade vårt teoretiska ramverk eventuellt kunnat vara starkare om vi tagit in fler perspektiv och texter för att öka möjligheten att identifiera olika samband mellan hanteringen av postindustriella miljöer i urbana- och landsbygdsammanhang. Höfer och Vicenzotti (2018:499-500) lyfter själva hur brett forskningsområdet kring postindustriella miljöer är och de listar ett drygt dussin olika författares texter som berör andra närliggande studier. I en potentiell utökning av studien utgör Höfer och Vicenzottis olika referenser och förslag intressanta tillägg för att få in andra teoretiska perspektiv. Ett av det teoretiska

ramverkets största begränsningar är att det endast har låtit oss se samband som hänger ihop med de sex strategier som Höfer och Vicenzotti (2018) identifierar. Andra källor skulle kanske inte lyfta fram exakt samma identifierade strategier. Om vi utgått från andra strategier, det vill säga ett annat teoretiskt ramverk, hade vi kanske tagit ut andra delar av det empiriska materialet vilket hade ändrat vårt resultat.

I och med att analysen av det empiriska materialet endast har styrts av dessa sex strategier, har vi inte kunnat inkludera eller analysera andra samband eller strategier som eventuellt kan finnas i det empiriska materialet. Till exempel noterade vi att det verkar finnas ett samband mellan postindustriella miljöer i Bergslagen och kultur och konst (Orre 2016:102-107). Användandet av postindustriella miljöer som arenor för kultur och konst hade kanske kunnat identifierats som en ytterligare strategi, och därmed kunnat analyserats i resultatet om det hade funnits med i det teoretiska ramverket.

Strukturen av ett teoretiskt ramverk uppbyggt av strategier är heller inte given. Att använda ett teoretiskt ramverk som inte är strukturerat i strategier skulle kanske ha medfört att vi läst det empiriska materialet på ett annat sätt. Ett annat teoretiskt ramverk hade gett oss andra glasögon, exempelvis hade vi kunnat utgå från en teori med strikt fokus på hållbarhetsaspekter. Med en sådan läsning hade vi samlat in andra delar av det empiriska materialet. Vi hade troligen inte besvarat vår frågeställning lika tydligt med en teori utan fokus på strategier. För att använda en annan typ av teori hade vi behövt anpassa frågeställningen efter den teorin, vilket hade lett till en annan studie.

5.4 Vidare forskning

Syftet med den här studien har varit att undersöka hur man ser på och hanterat postindustriella miljöer på landsbygden. Detta har vi gjort genom att försöka svara på frågan om hur hanteringen av postindustriella miljöer i Bergslagen förhåller sig till strategier inom och perspektiv på hanteringen av postindustriella miljöer i urbana sammanhang. Resultatet har visat att synen på och hanteringen av postindustriella miljöer på landsbygden inte går att likställa med synen på och hanteringen av postindustriella miljöer i urbana sammanhang.

I studien har endast en liten aspekt av den breda frågan om hur postindustriella miljöer på landsbygden hanteras, undersökts och resultatet är inte tänkt att ge ett säkert eller representativt svar. Däremot kan resultatet ge en fingervisning om hur man kan förhålla sig till postindustriella miljöer på landsbygden.

Eftersom postindustriella miljöer är vanligt förekommande i våra samhällen idag behöver de också tas i beaktning vid samhällsplanering. Vi tror att det finns stor potential för utveckling av hur de bättre kan integreras och användas i våra moderna

samhällen. De postindustriella miljöerna på landsbygden ser vi efter denna studie som tillgångar vid vidare samhällsutveckling, framför allt om de behandlas på ett hållbart och genomtänkt sätt. För att möjliggöra detta behövs mer forskning om postindustriella miljöer på landsbygden. Vi föreslår därför dessa teman som utgångspunkter för vidare forskning inom området:

- Liknande studier men i ett annat geografiskt område än Bergslagen
- Specifika fallstudier om hur postindustriella miljöer hanteras på landsbygden, exempelvis genom att välja en plats på landsbygden och en plats i urban miljö och jämföra de två
- Undersöka vilka förutsättningar som finns för att kunna utveckla postindustriella miljöer på landsbygden – Vad är möjligt? Hur mycket kan man göra?

6. Referenser

- Andersson, K., Angelstam, P., Axelsson, R., Elbakidze, M. & Törnblom, J. (2013). Connecting Municipal and Regional Level Planning: Analysis and Visualization of Sustainability Indicators in Bergslagen, Sweden. *European Planning Studies*, 21 (8), 1210–1234. <https://doi.org/10.1080/09654313.2012.722943>
- Bergeron, L. (2013). The heritage of industrial society. I: Douet, J. (red.) *Industrial Heritage Re-Tooled: The TICCIH Guide to Industrial Heritage Conservation*. Taylor & Francis Group. 31–37. <http://ebookcentral.proquest.com/lib/slub-ebooks/detail.action?docID=1977967> [2024-02-09]
- Erdem Kaya, M. (2023). From remediation to landscape design: design tactics and landscape typologies derived from post-industrial experiences. *Landscape Research*, 48 (3), 331–353. <https://doi.org/10.1080/01426397.2022.2150754>
- Frank, K.I., Hibbard, M., Shucksmith, M., Tonts, M., Long, H., Zhang, Y. & Dandekar, H.C. (2020). Comparative Rural Planning Cultures. *Planning Theory & Practice*, 21 (5), 769–795. <https://doi.org/10.1080/14649357.2020.1853438>
- Geijerstam, J. af (2016). *Industrihistoriska värden – formering och omförhandling*. Riksantikvarieämbetet. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:raa:diva-3450> [2024-02-05]
- Hermelin, B. (2017). Lokal utveckling efter de-industrialiseringen. I: Häggroth, S., Ramberg, U. & Syssner, J. (red.) *Att äga framtiden*. Linköping: LiU-tryck.
- Höfer, W & Vicenzotti, V. (2018). Post-industrial landscapes: Evolving concepts. I: Atha, M., Howard, P., Thompson, I. & Waterton, E. (red.) *The Routledge Companion to Landscape Studies*. 2. uppl. Routledge.
- Isacson, M. (2008). Brytpunkt Bergslagen. *Bergslagshistoria*, (20), 5–22.
- Isacson, M. (2016). Forskningsprojektet Brytpunkt Bergslagen. I: Orre, I. *Industriarv som tillväxtmotor*. Riksantikvarieämbetet. 7–15. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:raa:diva-3584> [2024-01-29]
- Isacson, M. (2009) Introduktion. I: Isacson, M., Lundmark, M., Mörner, C. & Orre, I. (red.) *Fram träder Bergslagen: Nytt ljus över gammal region*. 7–18. Mälardalens högskola.
- Isacson, M. & Nisser, M. (1998). Industrisamhällets omvandling – en utmaning. *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, (36), 21–42.
- Lundmark, M., Hedfeldt, M. & Jakobsson, M. (2016). *Bergslagen: en industriregion i upplösning?* Riksantikvarieämbetet. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:raa:diva-3547> [2024-01-24]
- Nationalencyklopedin (u.å.). *Bergslagen*. <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/bergslagen> [2024-01-26]
- Nisser, M. (2002). Bergslagens städer och samhällen. *Industriarv och omvandling*. *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, (43), 73–84
- Orre, I. (2016). *Industriarv som tillväxtmotor*. Riksantikvarieämbetet. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:raa:diva-3584> [2024-01-29]
- Preite, M. (2013). Urban regeneration and planning. I: Douet, J. (red.) *Industrial Heritage Re-Tooled: The TICCIH Guide to Industrial Heritage Conservation*. Taylor &

- Francis Group. 101–109. <http://ebookcentral.proquest.com/lib/slub-ebooks/detail.action?docID=1977967> [2024-06-11]
- Riksantikvarieämbetet (2017). *Industri och industriminnen*. <https://www.raa.se/kulturarv/modernt-kulturarv/industri-och-industriminnen/> [2024-06-12]
- Riksantikvarieämbetet (2023). *Byggnadsminnen*. <https://www.raa.se/kulturarv/byggnader/byggnadsminnen/> [2024-04-07]
- SCB (2015). *Urbanisering – från land till stad*. <https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2015/Urbanisering--fran-land-till-stad/> [2024-06-13]
- Stenbro, R. & Swensen, G. (2013). Urban planning and industrial heritage – a Norwegian case study. I: Lusiani, M. & Zan, L. (red.) *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 3 (2), 175–190. <https://doi.org/10.1108/JCHMSD-10-2012-0060>
- TICCIH (2011). *Dublin Principles - TICCIH*. <https://ticcih.org/about/about-ticcih/dublin-principles/> [2024-02-21]
- Tillväxtverket (2021). Uppdatering av indelningen Städer och landsbygder 2021. Powerpoint. <https://tillvaxtverket.se/tillvaxtverket/statistikochanalys/statistikomregionalutveckling/regionalaindelningar/staderochlandsbygder.1844.html> [2024-06-12]
- Vikström, E. (1995). *Industri miljöer på landsbygden: översikt över kunskapsläget*. Riksantikvarieämbetet. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:raa:diva-5555> [2024-01-26]
- Widén, P. (2009). Kvalitativ textanalys. I: Fejes, A. & Thornberg, R. (red.) *Handbok i kvalitativ analys*. Stockholm: Liber AB. 136-153.
- Willim, R. (2008). *Industrial cool: om postindustriella fabriker*. (Hex; vol. 2). Humanistiska fakulteteten, Lunds universitet.

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Även om du inte publicerar fulltexten kommer den arkiveras digitalt. Om fler än en person har skrivit arbetet gäller krysset för samtliga författare. Du hittar en länk till SLU:s publiceringsavtal på den här sidan:

- <https://libanswers.slu.se/sv/faq/228316>

JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.